

Διδακτική πρόταση 1:¹

Πώς οργανώνονταν οι άνθρωποι της Γεωμετρικής Εποχής;

Ερωτήματα - κλειδιά:²

- Πόσο μεγάλες ήταν οι ομάδες των ανθρώπων της Γεωμετρικής Εποχής;
- Υπήρχαν αρχηγοί στις ομάδες των ανθρώπων της Γεωμετρικής Εποχής;

Σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα

Στα προηγούμενα μαθήματα τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να μελετήσουν διάφορες πτυχές της ζωής των ανθρώπων της Γεωμετρικής Εποχής (μετακίνηση και εγκατάσταση, καθημερινή ζωή, ιδέες και πεποιθήσεις). Στο σημερινό μάθημα, τα παιδιά θα εξερευνήσουν την οργάνωση των ανθρώπων σε ομάδες και, πιο συγκεκριμένα, το μέγεθος αυτών των ομάδων και τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονταν οι διάφορες αποφάσεις. Επιπλέον θα διερευνηθεί κατά πόσον υπήρχε ισότητα ανάμεσα στα μέλη των ομάδων.

Μαθησιακοί στόχοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να:

- κάνουν υποθέσεις σχετικά με το μέγεθος των ομάδων της Γεωμετρικής Εποχής (γνώση περιεχομένου).
- κάνουν υποθέσεις σχετικά με την ύπαρξη αρχηγού στις ομάδες (αυτοκρατορίες και βασιλεία) της Γεωμετρικής Εποχής (γνώση περιεχομένου).
- διακρίνουν πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές (επιστημολογικές έννοιες).
- χρησιμοποιήσουν τις έννοιες «εύρημα», «τεκμήριο», «πηγή», «αναπαράσταση» (έννοιες περιεχομένου).
- εντοπίσουν τεκμήρια σχετικά με τα ερωτήματά μας μέσα από διάφορα είδη πηγών (δεξιότητες).
- εκφράσουν και να συζητήσουν τα συμπεράσματά τους χρησιμοποιώντας το κατάλληλο λεξιλόγιο (δεξιότητες).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό:

- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι
- Χρωματιστός μαρκαδόρος (ένας για κάθε παιδί)
- Διαδραστικός πίνακας ή Η.Υ. και προβολέας για την παρουσίαση σε PowerPoint.
 - ο Παρουσίαση PowerPoint: «Πόσο μεγάλες ήταν οι ομάδες των ανθρώπων της Γεωμετρικής Εποχής»
- Φύλλα Εργασίας «Υπήρχαν αρχηγοί στη Γεωμετρική Εποχή;»
- Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Γεωμετρική μέχρι Σήμερα*; σ. 20-23.
- Σχολικό Βιβλίο «Ο άνθρωπος και η ιστορία του: από τη Κυπρογεωμετρική μέχρι την Ελληνιστική Εποχή», σ. 19.
- Φάκελος Επιτευγμάτων

¹ Ευχαριστίες για την επιστημονική καθοδήγηση στον Δρα Ευστάθιο Ράπτου, Αρχαιολόγο, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, καθώς και στον Πάνο Χριστοδούλου, Επισκέπτη καθηγητή στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου. Ευχαριστίες επίσης στον Λούκα Περικλέους, Επιστημονικό Συνεργάτη, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου και τους/τις φοιτητές/τριες στο μάθημά του *ΕΠΑ390 Διδακτική της Ιστορίας*: Μαρία Ευθυμίου, Άντρια Ματώλη, Εύη Γρούτα, Μελάνθη Σεργίου, Αναστάσιο Κυριακίδη, Αλεξάνδρα Γεωργίου, Θεοδόση Θεοδοσίου για τα σχόλια.

² Το ερώτημα κλειδί τοποθετείται σε περίοπτη θέση και αποτελεί τον άξονα της συζήτησής μας.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Τα παιδιά, με βάση τα όσα μελέτησαν στην Γ΄ τάξη, κατατάσσουν τις Εποχές (Παλαιολιθική, Νεολιθική, Εποχή του Χαλκού), ανάλογα με το μέγεθος των ομάδων, ξεκινώντας από την Εποχή με τις μικρότερες ομάδες και προχωρώντας στην Εποχή όπου έχουμε μεγαλύτερες ομάδες. Δεν αναμένουμε από τα παιδιά να θυμούνται αριθμούς, αλλά το ότι με την πάροδο του χρόνου οι άνθρωποι οργανώνονται σε ολοένα και μεγαλύτερες ομάδες.

Συγκεκριμένα, κατά την Παλαιολιθική Εποχή οι άνθρωποι ήταν οργανωμένοι σε μικρές ομάδες που μετακινούνταν συνεχώς (μέχρι 100-150 άτομα), ενώ τη Νεολιθική Εποχή ζούσαν μαζί σε οικισμούς (μέρη όπου κατοικούν μαζί οι άνθρωποι) που μπορεί να έφταναν σε κάποιες περιπτώσεις και τις μερικές χιλιάδες κατοίκους. Οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού ήταν πλέον οργανωμένοι σε χιλιάδες και ζούσαν σε πόλεις και βασιλεία. Ακολουθώντας, τίθεται ο προβληματισμός: «Πόσο μεγάλες ήταν οι ομάδες της Γεωμετρικής Εποχής;»

Δραστηριότητα 1: «Πόσο μεγάλες ήταν οι ομάδες της Γεωμετρικής Εποχής;»

Τα παιδιά μοιράζονται τις σκέψεις τους ως προς το πώς καταλαβαίνουν την έννοια *αυτοκρατορία*. Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα δώσουν διάφορες περιγραφές για το τι είναι η αυτοκρατορία. Ενθαρρύνουμε την έκφραση διαφορετικών απόψεων αλλά και τον αναστοχασμό σχετικά με την πηγή αυτής της γνώσης. Είναι πιθανόν τα παιδιά να αναφερθούν στις Επισκοπήσεις, σε βιβλία, στην τηλεόραση, σε διηγήσεις που άκουσαν κ.λπ..

Στη συνέχεια, τα παιδιά παρατηρούν τα σχεδιαγράμματα (βλ. Διαφάνεια 2, Παρουσίαση PowerPoint «Πόσο μεγάλες ήταν οι ομάδες της Γεωμετρικής Εποχής;»). Κάθε κύκλος αντιστοιχεί σε ένα **οικισμό** (μέρος όπου κατοικούν μαζί οι άνθρωποι). Σε ζευγάρια, τα παιδιά αποφασίζουν ποιο σχεδιάγραμμα συμβολίζει:

- Χωριό (μέχρι 600 άτομα),
- Πόλη (χιλιάδες),
- Βασίλειο,
- Αυτοκρατορία.

Σημειώνουν τις απαντήσεις τους στις ατομικές τους καρτέλες. Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα διακρίνουν ότι:

- το σχεδιάγραμμα Α συμβολίζει ένα χωριό,
- το σχεδιάγραμμα Β συμβολίζει μια πόλη,
- το σχεδιάγραμμα Γ συμβολίζει ένα βασίλειο (χωριά και πόλεις μαζί),
- το σχεδιάγραμμα Δ συμβολίζει μια αυτοκρατορία (πόλεις και βασιλεία μαζί).

Σε περίπτωση που τα παιδιά αντιμετωπίσουν δυσκολίες, τα ενθαρρύνουμε να εντοπίσουν πρώτα το χωριό, έπειτα την πόλη, μετά το βασίλειο και στο τέλος την αυτοκρατορία.

Στη συνέχεια, τα παιδιά παρατηρούν τον χάρτη «Βασίλεια και Ασσυριακή αυτοκρατορία», (Διαφάνεια 3, PowerPoint ίδιας παρουσίασης) συγκρίνουν τα βασίλεια της Κύπρου με τα άλλα και σημειώνουν προφορικά ή γραπτά τις παρατηρήσεις τους όσον αφορά το μέγεθος των βασιλείων (π.χ. μεγαλύτερα).

Έπειτα, τα παιδιά δηλώνουν τον βαθμό, στον οποίο θεωρούν σωστές τις 3 προτάσεις που ακολουθούν με λιλά χρώμα, επιλέγοντας ποια λέξη από το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας (σίγουρα, πιθανόν, ίσως, μάλλον, σύμφωνα με τον χάρτη, αποκλείεται), θα αναγράψουν στις ατομικές τους καρτέλες. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογήσουν για τις επιλογές τους:

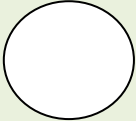
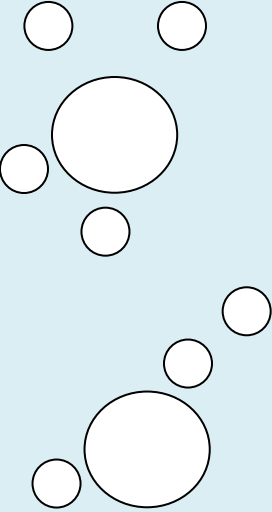
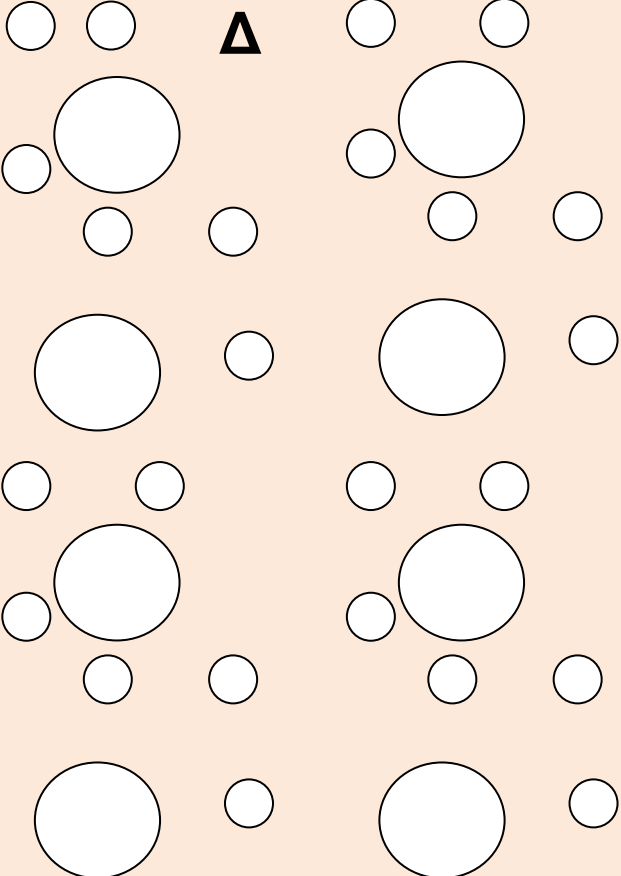
1. Τα βασίλεια της Γεωμετρικής Εποχής είχαν πληθυσμό μέχρι 600 κατοίκους.
(Εδώ τα παιδιά, σύμφωνα με τα όσα έχουν μελετήσει στα σχεδιαγράμματα, αναμένεται να χρησιμοποιήσουν από το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας, τη λέξη «αποκλείεται»)

2. Οι αυτοκρατορίες της Γεωμετρικής Εποχής είχαν πληθυσμό πολλών εκατοντάδων χιλιάδων κατοίκων.

(Εδώ τα παιδιά, σύμφωνα με τα όσα έχουν μελετήσει στα σχεδιαγράμματα, αναμένεται να χρησιμοποιήσουν από το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας, λέξεις όπως «πιθανότατα», «σύμφωνα με τα τεκμήρια», «μπορούμε με αρκετή σιγουριά να πούμε...»)

3. Οι άνθρωποι της Γεωμετρικής Εποχής ζούσαν σε μεγαλύτερες ομάδες από ότι στη Παλαιολιθική ή τη Νεολιθική Εποχή.

(Εδώ τα παιδιά, σύμφωνα με τα όσα έχουν μελετήσει στα σχεδιαγράμματα, αναμένεται να χρησιμοποιήσουν από το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας, τη λέξη όπως «σίγουρα»).

<p style="text-align: center;">A</p> 	<p style="text-align: center;">B</p>
<p style="text-align: center;">Γ</p> 	<p style="text-align: center;">Δ</p>

Δραστηριότητα 2: Ποιοι ήταν οι αρχηγοί στη Γεωμετρική Εποχή;

Τα παιδιά, με βάση τα όσα μελέτησαν στην Γ΄ τάξη, ανακαλούν στη μνήμη τους και αναφέρουν τα όσα έχουν μάθει για το αν υπήρχαν αρχηγοί και πώς διοικούσαν οι ομάδες ανθρώπων της Παλαιολιθικής, Νεολιθικής και Εποχής του Χαλκού. Τα τεκμήρια δείχνουν ότι οι κοινωνίες της Παλαιολιθικής και Νεολιθικής Εποχής πιθανότατα να μην είχαν ιεραρχικές δομές και οι αποφάσεις να παίρνονταν από κοινού. Στην Εποχή του Χαλκού έχουμε βασιλεία, άρα και ιεραρχικές δομές. Αυτή είναι μια βασική διαφορά όσον αφορά το θέμα της οργάνωσης της Εποχής του Χαλκού από την Παλαιολιθική και Νεολιθική εποχή.

Στη συνέχεια θέτουμε τον προβληματισμό: «Από πού μπορούμε να βρούμε τεκμήρια για να απαντήσουμε στο ερώτημα: Υπήρχαν αρχηγοί στις ομάδες της Γεωμετρικής Εποχής; Ποιος έπαιρνε τις αποφάσεις;». Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να εκφράσουν και να επιχειρηματολογήσουν για τις απόψεις τους.

Με τη βοήθεια του **Φύλλου Εργασίας «Υπήρχαν αρχηγοί των ομάδων στη Γεωμετρική Εποχή;»** τα παιδιά μελετούν πηγές και εντοπίζουν τεκμήρια για το σύστημα διακυβέρνησης της Γεωμετρικής Εποχής:

Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και ακολούθως συζητούν τα συμπεράσματά τους και τις υποθέσεις τους με το παιδί που κάθεται δίπλα τους και μετά στην ολομέλεια της τάξης.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης στην ολομέλεια της τάξης για τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, τα παιδιά εντοπίζουν τις *διαφορές μεταξύ των πηγών*. Αναμένουμε ότι μέσα από τη συζήτηση θα αναφέρουν ότι, ενώ οι πρώτες πηγές αναφέρονται σε ευρήματα από την συγκεκριμένη εποχή (πρωτογενείς πηγές), η τελευταία πηγή αποτελεί απόσπασμα από ένα βιβλίο, το οποίο περιέχει συμπεράσματα αρχαιολόγων (δευτερογενής πηγή). Στη συνέχεια θέτουμε το ερώτημα: «Από πού ξέρουν οι αρχαιολόγοι τα όσα γράφτηκαν στο σχολικό βιβλίο;» (από τα αρχαιολογικά ευρήματα). Με αυτό τον τρόπο, τα παιδιά ανακαλούν στη μνήμη τη βασική διάκριση ανάμεσα στις *πρωτογενείς* και τις *δευτερογενείς πηγές*. (Πρωτογενείς πηγές είναι εκείνες που προέρχονται από την εποχή την οποία μελετούμε· ενώ δευτερογενείς πηγές είναι εκείνες που μας δίνουν πληροφορίες για μια εποχή ή γεγονός, βασισμένες στην μελέτη πρωτογενών πηγών).

Επίσης, κατά τη διάρκεια της συζήτησης, τα παιδιά αναμένεται να εντοπίσουν τεκμήρια για την ύπαρξη αρχηγών των ομάδων στην Κύπρο της Γεωμετρικής Εποχής, όπως είναι το σκήπτρο και οι αναφορές σε βασιλιά στην επιγραφή της εποχής. Επίσης, σχολιάζουμε και συζητούμε τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στον βασιλιά του Κιτίου και τον βασιλιά της Ασσυριακής αυτοκρατορίας. Μέσα από τις πηγές του Φύλλου Εργασίας, τα παιδιά επίσης αναμένεται να εντοπίσουν την ύπαρξη αρχηγού και σε άλλες περιοχές όπως στην Αθήνα (άρχων) καθώς και την ύπαρξη αρχηγού στην Ασσυριακή αυτοκρατορία (βασιλιάς).³

Δραστηριότητα 3:

Η Γεωμετρική Εποχή είναι εξαιρετικά δύσκολη για την αρχαιολογική έρευνα και τίποτε δεν είναι δεδομένο, όπως έχουμε δει από προηγούμενα μαθήματα. Οι γνώσεις μας για πολλά θέματα αυτής της εποχής είναι ανύπαρκτες. Σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο «Ο άνθρωπος και η ιστορία

³ Άναξ/άνασσα ήταν ένας όρος που δεν δήλωνε τον βασιλιά ή τη βασίλισσα, αλλά τον αδελφό ή τον γιο και την αδελφή ή την κόρη του βασιλιά. Ένας όρος δηλαδή που εννοούσε τους στενούς συγγενείς (εξ αίματος) του βασιλιά. (Πηγή: Παπαδόπουλο, Α. (2010). *Ο οβελός του Οφέλτα και η δημιουργία των βασιλείων στην Κύπρο*. Ιστοσελίδα: <http://en.calameo.com/read/00042577349994d33ba8d>).

του: από τη Κυπρογεωμετρική μέχρι την Ελληνιστική Εποχή», σ. 19, υπάρχουν δύο παραδόσεις για την ίδρυση δύο κυπριακών βασιλείων (Σαλαμίνα και Παλαίπαφο). «Πόσο σίγουροι μπορούμε να είμαστε για τις πληροφορίες αυτές;». Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να ανακρίνουν τις πηγές σχετικά με τους αρχηγούς που ίδρυσαν τα δύο κυπριακά βασίλεια και να εκφράσουν τις απόψεις τους για το είδος της πληροφορίας που παίρνουμε μέσα από την παράδοση. Αφού συζητήσουμε με τα παιδιά τη μεγάλη δυσκολία στη διεξαγωγή συμπερασμάτων βασισμένοι μόνο σε παραδόσεις ή μύθους, θέτουμε το ερώτημα: «Για να είμαστε σίγουροι, τι είδους αρχαιολογικά τεκμήρια από την συγκεκριμένη εποχή θα έπρεπε να είχαμε εντοπίσει για τους αρχηγούς αυτούς;».

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων

Ανακοινώνουμε ή προβάλλουμε μέσω Η.Υ. τις πιο κάτω προτάσεις μια – μια:

- Οι αυτοκρατορίες ήταν μεγαλύτερες από τα βασίλεια.
- Οι αρχαιολόγοι δεν μπορούν να ξέρουν ακριβώς πόσα άτομα ζούσαν σε ένα βασίλειο Γεωμετρικής Εποχής, αλλά μπορούν να υπολογίσουν περίπου πόσα.
- Σύμφωνα με τα τεκμήρια υπήρχαν βασίλεια, τα οποία ήταν μέρος μεγάλων Αυτοκρατοριών.
- Σύμφωνα με τα τεκμήρια υπήρχαν βασιλιάδες που ήταν πιο ισχυροί από άλλους βασιλιάδες.

Για κάθε πρόταση, τα παιδιά γράφουν (πολύ σύντομα) στην ατομική τους καρτέλα τη λέξη που ταιριάζει περισσότερο: αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις, ίσως, πιθανόν, πολύ πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν..., σίγουρα. Σε κάθε περίπτωση – πρόταση τα παιδιά παρουσιάζουν επιχειρήματα για την επιλογή τους.

Τέλος το κάθε παιδί προσθέτει όσες πληροφορίες θεωρεί σημαντικές ή ενδιαφέρουσες στις **Κάρτες Εργασίας «Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από τη Γεωμετρική Εποχή μέχρι σήμερα;»**, σ. 20-23.

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Τι με δυσκόλεψε περισσότερο στο σημερινό μάθημα; Ποια δραστηριότητα δεν μου άρεσε;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.